

process som lyfter fram kvinnornas roll i den kungliga familjen och hur en mor av kunglig börd involveras i konstruktionen av nationen. Drottningen skildras som en landsmoder. Kungliga damer är idealiserade mödrar, och, under sken av vanlighet, ska landets mödrar och husmödrar kunna känna igen sig i dem. Det är förenat med stor risk att antyda att kungliga damer är vanliga kvinnor, kapabla till prosaiska handlingar, att de blöder och föder, sköter barn och hem precis som andra kvinnor. Det är att säga att deras kungliga status inte är mer naturlig än änglalikhet hos vanliga dödliga. Idéer om kungligheters särskildhet tillhör vår tids sega myter, som Roland Barthes säger i sina mytologier. Samtidigt påpekar han att det också kan vara tecken på en total självsäkerhet beträffande sin egen kunglighet och särskildhet. Endast äkta kunglighet vågar visa sin vardaglighet utan att förlora sin mystik.

Under första hälften av 1900-talet spriddes i massmedia en alltmer stereotypiserad bild av den kungliga familjen som en moralisk förebild för den svenska familjen, m.a.o. för nationen. Den kungliga modersgestalten tillskrivs fler naturliga goda egenskaper än den schabloniserade Moder Svea och har färre rent sociala, triviala dimensioner än det husmoderliga moderskap som hyllas på Mors Dag.

Charlotte Tornbjer för ett intressant resonemang kring temat kunglighet och nationellt moderskap. Perioden 1900–1950 kännetecknas av att de kvarvarande monarkierna i Europa ifrågasätts, faller eller i en del länder överlever. Detroniserade eller ej, håller de ihop som en storfamilj eller övernationell enklav och sköter reproduktionen ”inom familjen” genom ett övervägande kungligt äktenskaps- och umgängesmonter tvärs över nationella gränser. De kungliga familjerna var i den meningen mångkulturella och mobila. Tornbjer diskuterar hur svensk självgodhet, avoghet mot och rädsla för utlänningar kunde förenas med godkännande av utländska prinsessor och t.o.m. av inte helt klart kungliga damer som mödrar till blivande svenska kungar och senare som nationella mödrar. Försvenskningen av de i kungahuset ingifta kvinnorna var inte problemfri och mediagranskningen var stundtals selektiv och obarmhärtigt fientlig.

Den nationella modern är främst en historisk undersökning av en idealiserad kvinnogestalt som var påtagligt närvarande och betydelsefull för konstruktionen av nationen under första hälften av 1900-talet. Avhandlingen är också en kulturanalytisk studie av genus, nation och modernitet genom närbilder av symbolvär-

det i olika moderskapsföreställningar under en period präglad av omvälvande förändringar.

Angela Rundquist, Djursholm

Solveig Fagerlund: *Handel och Vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*. Studia Historica Lundensia. Lund 2002. 260 s. English summary. ISBN 91-628-5317-1.

Att studera olika typer av nätverk på ett historiskt källmaterial är en arbetsmetod som på senare tid fått något av en renässans. I sin avhandling vill Solveig Fagerlund belysa kvinnors sociala relationer i Helsingborg från tiden kring 1680 till 1709 just genom att tillämpa det här tillvägagångssättet.

Tiden kring sekelskiftet 1700 var en relativt fredlig period i Helsingborgs stads historia, som vid freden i Roskilde 1658 övergått till svenskt styre tillsammans med det övriga Skåne, Blekinge och Halland. Det var också en tid av samhällsförändringar, där den ökade statliga centraliseringen och byråkratiseringen kanske märks tydligast. Det nya styret innebar bland annat att nya och strängare tullbestämmelser infördes, vilket påverkade stadsbornas liv. Handeln med den danska grannstaden Helsingör skulle plötsligt betraktas som handel med utlandet och den tidigare vanligt förekommande torghandeln städerna emellan blev hårt reglerad.

Fagerlund har i sin avhandling gjort både en kvantitativ och en kvalitativ nätverksanalys för att undersöka frågor som vilka typer av sociala relationer kvinnorna i Helsingborg var inblandade i, hur dessa skilde sig från männens och hur kvinnans socio-ekonomiska ställning och civilstatus påverkade deras relationer. Syftet med studien är att *belysa vardagslivets sociala struktur i en stad under stormaktstiden, särskilt ur kvinnornas synvinkel* (s. 42). I analysen får vi i huvudsak möta kvinnor från och i hantverkarskiktet och deras män, men även andra samhällsgrupper förekommer, som soldater, stadstjänare och köpmän.

Den kvantitativa nätverksanalysen är utförd på tre olika typer av relationer. Det är relationerna mellan föräldrar och dopfaddrar, ekonomiska relationer som köpenskap och kredit samt slutligen de mer konfliktfyllda relationerna som yttrade sig i olika former av okvädande och våld. Genom den här kvantitativa nätverksanalysen har Fagerlund till stor del kunnat rekonstruera den sociala strukturen så som den såg ut i

Helsingborg under den aktuella perioden, och visar hur olika typer av relationer går in i varandra och flätas samman till ett komplicerat och komplext mönster.

Analysen av dopfadderrelationerna visar i Fagerlunds studie, i linje med andra liknande studier, att det över lag var viktigt med släktrelationer när dopfaddrar skulle väljas. Andra viktiga kriterier var yrkesgemenskap och hög social status. Fagerlund visar också att kvinnorna och männen hade olika roller vid dopet. De kvinnliga dopfaddrarna från de högre samhällsskikten upprätthöll vertikala sociala band mellan hög och låg, medan männen vidmakthöll horisontella sociala band mellan likar och vanligen valdes från samma yrkesgrupper som föräldrarna eller från yrkesgrupper som de via sina arbeten stod i nära förbindelse med.

Precis som invånarna i Helsingborg var knutna till varandra genom dopfadderrelationer, var de också knutna till varandra genom olika typer av skuldförbindelser. Långivare var i huvudsak individer från högre samhällsskikt, som t.ex. köpmän, medan låntagarna utgjordes av hantverkare och andra från lägre skikt – även om det också fanns exempel på att förhållandet kunde vara det omvända. När det gäller kvinnornas roll i detta bekräftar Fagerlunds studie att kvinnor var aktiva både som kreditorer och gäldenärer, trots att deras ekonomiska verksamhet på olika sätt begränsades av lagstiftningen. Fagerlund visar också att änkeståndet kunde innebära försörjningsproblem för en del kvinnor och att de i större utsträckning än män var beroende av ett personligt kreditnätverk.

Genom att studera kämnärsrättens och rådstugans våld- och okvädesmål vill Fagerlund belysa hur dessa påverkade de inblandade parternas fortsatta relationer och hur mäns och kvinnors konfliktmönster skilde sig från varandra. I de vålds- och okvädesmål som behandlades i Helsingborg var vanligen personer från samma samhällsskikt inblandade och hantverkare utgjorde den största delen av parterna i målen. Precis som i fallet med dopfadderrelationerna uppvisade konfliktrelationerna ett genusbundet hierarkiskt mönster. Fagerlund visar att kvinnor upplevde kyrkan som konfliktarena medan männen i huvudsak såg ölstugan och rådstugan som sådana. Det framkommer också att kvinnor i större utsträckning än män i de här fallen hade konflikter med sociala jämlikar. Det var också tydligt att våld och ärekränkning hörde samman med en persons ekonomiska aktivitet och man tog ofta strid för att försvara sin ekonomiska ära och skötsamhet.

För att gå djupare in i hur olika typer av relationer

hänger samman och utvidga och komplicera analysen har Fagerlund utfört en kvalitativ nätverksstudie på individnivå. Detta har möjliggjort att nätverkens funktion och förändring över tid kunnat belysas. Till viss del bekräftar resultaten från den kvantitativa undersökningen det som framkommit från de tre olika nätverksanalyserna, medan andra visar att de sociala relationerna var än mer komplexa och komplicerade.

Fagerlund har på ett förtjänstfullt sätt gripit sig an nätverksanalys som arbetsmetod och diskuterar både de kvalitativa och kvantitativa analysernas förtjänster och brister. Att det är de kvantitativa nätverksanalyserna som dominerar i avhandlingen menar Fagerlund beror på källmaterialet, som huvudsakligen utgjorts av olika typer av kyrkoböcker och domstolsprotokoll. Även om man tidigare inte är bekant med nätverksanalys som arbetsmetod är det ändå lätt att ta till sig och följa med i de inledande diskussionerna om tillvägagångssättet, inte minst genom de appendix som finns i avhandlingen. Analysen är försedd med förklarande tabeller och grafer som på flera sätt illustrerar de diskussioner som förs i avhandlingen. Här hade framställningen tjänat på att ha en utförligare diskussion om deras utformning och hur detta har påverkat avhandlingens resultat. Vad betyder det t.ex. för studien att de kvinnor som inte kunnat kategoriseras efter mannens yrke sammanförts under en och samma kategori?

Fagerlunds fyrdelade disposition, med de tre kvantitativa analyserna kombinerad med en kvalitativ, kan stundtals bli lite problematisk. Det finns en tendens att studierna står lite för sig själva, ett problem Fagerlund själv påpekar, och det är inte helt uppenbart för läsaren varför det är just dessa tre olika typer av relationer som undersökts. Det här hänger ihop med det kanske lite väl breda syftet. Det blir svårt att tänka sig vad som inte skulle kunna falla in under det oavsett vilka typer av relationer man valt att studera. Samtidigt lyckas Fagerlund på många sätt att måla en bild av hur de olika undersökta relationerna kunde se ut och hur kvinnorna i Helsingborg var knutna till varandra.

Framställningen påverkas tyvärr negativt av de ofta förekommande språkliga felaktigheterna och bristerna i litteraturlistan, som inte är konsekvent i sin utformning. Referenser i texten återfinns inte i käll- och litteraturlistan, och ibland saknas noter i den löpande texten. Det är synd, speciellt som dylika fel påverkar förtroendet hos läsaren. Ytterligare en språkbehandling och korrekturläsning skulle ha avlägsnat många av bokens oegentligheter.

Trots ovanstående invändningar ska det understrykas att Fagerlunds avhandling utgör ett spännande exempel på hur nätverksanalyser kan tillämpas, både kvantitativt och kvalitativt. Just genom att det finns en kvalitativ nätverksanalys har man möjlighet att se närmare på hur kvinnors relationer på individnivå såg ut i en tidigmodern stad, vilket levandegör diskussionen om nätverkens betydelse för och i människornas liv.

Marie Steinrud, *Uppsala*

Maja Larsson: "Den moraliska kroppen." *Tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*. Gidlunds förlag, Hedemora 2002. 232 s., ill. English summary. ISBN 91-7844-617-1.

Idéhistorikern Maja Larsson börjar sin avhandling med att redogöra för ett experiment som den franske fysiologen Charles-Édouard Brown-Séquard utförde 1889. Brown-Séquard hade fött upp hundar och marsvin för att senare avliva dem i syfte att komma över djurens sädesvätska. Den tillvaratagna sädesvätskan blandade han med blod från sina testiklar för att slutligen injicera blandningen i sin egen kropp. Brown-Séquard, 72 år vid tiden för experimentet, rapporterade att han redan efter en första injektion hade vitaliserats såväl kroppsligt som intellektuellt. Experimentet väckte stor uppmärksamhet i medicinska kretsar och diskuterades under flera decennier. Vissa läkare ställde sig visserligen skeptiska till experimentet, men enligt uppgift skulle fler än tolv tusen redan under det första året ordinerat sina patienter denna kur av blod och sädesvätska mot diverse olika åkommor (s. 9).

Larsson använder Brown-Séquards experiment för två inledande problemformuleringar. För det första hur kopplingen mellan sädesvätska och ungdomlig vitalitet kan förstås, dvs. hur föreställningen om en förbindelse mellan könet och människans livskraft såg ut. Här uppmärksammas med andra ord frågor om kulturella föreställningars innehåll, deras koppling till andra föreställningar samt hur dessa föreställningar är könsligt organiserade. För det andra intresserar sig Larsson för förhållandet mellan vetenskap och erfarenheter eller, som hon formulerar det, "hur kommer det sig att så många människor var villiga att ta till sig forskarens upplevelser och göra dem till sina?" (s. 9f). På ett övergripande plan vill hon använda Brown-Séquards experiment som "upptakten till en historia om det

kulturella meningsskapandet kring kön och individualitet i 1800-talets medicinska värld" (s. 10).

Redan i avhandlingens titel, *Den moraliska kroppen. Tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*, framstår kön och individualitet som de centrala begreppen i Larssons text. Avhandlingens syfte formuleras också som att studera "hur föreställningar om det individuella livet respektive könslivet konstruerades, etablerades och förändrades i relation till tolkningar om mäns och kvinnors kroppar och liv" (s. 12). Ambitionen är därutöver att undersöka hur föreställningar om kön och individualitet grep in i vidare diskussioner om samhällets utveckling och organisation, i formerandet av kollektiva identiteter knutna till äktenskapet, klassen, nationen och den "civiliserade" europeiska kulturen samt vilka maktaspekter, normer och sociala interaktioner som var inbegripna i denna process. Det material som Larsson använder för att arbeta med dessa frågeställningar är medicinska böcker och rådgivningstexter utgivna i Sverige under 1800-talet.

Avhandlingen är indelad i fyra delar som motsvarar fyra nedslag eller delstudier. Del I – Kön och individualitet – tar sin utgångspunkt i synen på mannen, könslivet och fruktsamheten under 1700-talet. Syftet är att framhålla en brytpunkt i det medicinska tänkandet vid skiftet 1800, som innebar att män allt mer kom att kopplas samman med det individuella livet medan kvinnor på motsvarande sätt kopplades samman med könslivet. Larsson följer här i hög utsträckning Thomas Laqueur som menar att kön före skiftet 1800 i högre grad förstods som en fråga om gradskillnad än artskillnad. Kön och individualitet diskuteras i detta avsnitt även i förhållande till en vidare social kontext, nämligen borgerlighetens framväxt och etablering.

Larssons ambition är emellertid inte att ytterligare bidra till den stora berättelsen om 1800-talets medicinska särartstänkande kring kön. Tvärtom vill hon ifrågasätta den nutida könsforskningen där det absoluta och homogena i 1800-talets begrepp och betydelser ofta framhållits. I Del II – Det fysiska äktenskapet – diskuterar hon därför utifrån *den romantiska medicinen* en helt annan förståelse av kön och individualitet än den som presenterats i Del I. Syftet är bl.a. att peka på hur föränderligt och motsägelsefullt meningsskapandet om kön var; hur betydelserna av kvinnligt och manligt ständigt var under debatt och utmaning.

Till skillnad från många andra som sysslat med den aktuella perioden och konstruktionen av kön uppmärksammar Larsson även frågan om män och maskulinitet